

УДК 631.155

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Дем'янюк О. Б.,
к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин в Україні та світі, одним з головних показників рівня розвитку економічної системи є рівень інтелектуального виробництва. Сьогодні формується нова парадигма економічного розвитку на базі використання нових знань і інновацій як найважливіших ресурсів. Адже в сучасних умовах ні якість, ні обсяги виробництва продукції не можуть бути показниками рівня розвитку економіки тієї чи іншої держави. У розвитку більшості країн світу вирішальну роль відіграють саме інноваційні чинники, забезпечуючи їм стійкі темпи економічного зростання, прискорене нагромадження інтелектуального капіталу, підвищення конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання і проблеми щодо застосування різноманітних інструментів стимулювання інноваційної діяльності відображено у працях зарубіжних та вітчизняних науковців і дослідників, зокрема В. Геєця, В. Диби, Ф. Дитриха, О. Замасло, Ю. Іванова, М. Крупки, А. Никифорова, О. Чернухи та ін. У дослідженнях цих авторів висвітлюється світовий досвід стимулювання інноваційної діяльності, аналізуються вітчизняні проблеми і пропонуються практичні рекомендації щодо державної підтримки інноваційного розвитку держави. Однак не всі аспекти цієї проблематики з'ясовані і обґрунтовані, а тому є актуальними і дискусійними.

Постановка завдання. Інноваційний розвиток повинен бути одним із пріоритетів економічної політики держави, а як свідчить світовий досвід, він не можливий без системи ефективної державної підтримки. Необхідність державного регулювання інноваційних процесів зумовлена насамперед масштабами фінансових витрат на проведення досліджень і реалізацію їх результатів. Забезпечувати інноваційний розвиток держава може прямими методами підтримки інноваційної діяльності (фінансування інноваційних процесів із бюджету, використання цільових програм тощо) або непрямыми методами (податкові і кредитні стимули, страхування інноваційних ризиків тощо). Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, в сучасних умовах держава повинна надавати перевагу непрямим методам стимулювання інноваційної діяльності, зокрема розширяти механізми податкових стимулів в інноваційній сфері, які мають стати дієвим важелем у регулюванні інноваційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах переходу України до економіки інноваційного типу важливим завданням економічної політики є питання формування національної інноваційної системи, що забезпечує ефективну співпрацю науки, бізнесу і держави. Для цього необхідне проведення комплексу заходів, які стосуються таких важливих напрямів як формування сприятливого податкового режиму і митної політики; вдосконалення законодавчої бази в області захисту і використання інтелектуальної власності; створення ефективної інноваційної інфраструктури, що забезпечує трансферт результатів сектора досліджень і розробок в українську і глобальну економіку. Щодо останнього, то в Україні

зроблено вже певні кроки, а саме затверджено Державну цільову економічну програму "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009-2013 роки [6].

Для створення сприятливого інноваційного клімату та стимулювання інноваційної діяльності держава може діяти у найбільш поширених двох напрямках: надавати достатнє фінансування інноваційних процесів із бюджету та створювати ефективний механізм податкових стимулів. Постійний дефіцит фінансових ресурсів держави не залишає засобів для розвитку інноваційної діяльності, яка у сучасному суспільстві є пріоритетною складовою економічної системи держави. У сучасних умовах, на нашу думку, податкове стимулювання є одним з найбільш універсальних механізмів сприяння інноваційного розвитку держави. Держава через податковий механізм повинна активно впливати на структуру суспільного відтворення, забезпечуючи сприятливі умови прискореного накопичення капіталу в перспективних та пріоритетних галузях і сферах, до яких належить і інноваційна.

У ринковій економіці формування фінансових ресурсів держави здійснюється в основному за рахунок податкових надходжень. Як відомо податки виконують фіскальну та регулюючу функції. При цьому регулююча функція податків може бути спрямована на стимулювання деяких видів діяльності і галузей економіки, а може навпаки – мати стримуючий вплив. Стимулююча підфункція податків зазвичай здійснюється через економічно обґрунтовану систему пільг чи інших преференцій, які частково компенсують фінансові втрати, що виникають у податкоплатників в процесі здійснення інноваційної діяльності. Для забезпечення регулюючого впливу держави на інноваційну сферу через податкову політику недостатньо встановити пільги і преференції на постійній основі, вони повинні бути спрямовані на підвищення ефективності всіх етапів процесу відтворення – від капітальних вкладень у фундаментальні дослідження до інвестицій у діючі інноваційні виробництва та проекти.

Для побудови ефективної вітчизняної інноваційної системи доцільно враховувати і світовий досвід використання потенціалу податкових стимулів, проте для кожної окремої країни характерна своя система податкового стимулювання, яка визначається економічними умовами, особливостями національної інноваційної системи та стратегії інноваційного розвитку, традиціями та політичними цілями тощо [4].

Найбільш поширеними податковими пільгами у розвинених країнах є [5, с. 82]: списання витрат на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) для зменшення бази для розрахунку податку, інвестиційний податковий кредит та зниження податкових ставок для суб'єктів інноваційної діяльності. Світова практика пропонує і інші податкові стимули щодо розвитку інноваційної діяльності, зокрема "податкові канікули" впродовж кількох років на прибуток від реалізації інноваційних проектів, використання податкових зон («гаваней») з особливим пільговим режимом оподаткування в межах технопарків, технополісів, науково-промислових зон; територіальні знижки (надбавки) до встановлених податкових пільг для регулювання регіональних особливостей інноваційного розвитку територіальних комплексів; податкові пільги для приватних підприємств, які сприяють реалізації державних науково-технічних, інноваційних та інвестиційних програм тощо [3-5, 7].

Загальна мета стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційних проектів полягає у зменшенні податкового зобов'язання платника податку, тобто при оподаткуванні інноваційних організацій необхідно послабити фіскальну функцію податків, акцентувавши увагу на регулюючій функції через вироблення і реалізацію системних і довготермінових заходів податкового стимулювання інновацій.

У сучасних економічних умовах – умовах фінансової кризи, обмеженості фінансових ресурсів та необхідності фіскального збалансування держава не може дозволити необґрунтовано використовувати не тільки прямі, а й непрямі (через податкову політику), які не потребують значних видатків з бюджету, методи стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Для зниження податкового навантаження і одночасного стимулювання оновлення основних фондів, впровадження нових технологій, підвищення кваліфікації працівників тощо необхідно застосовувати комплекс заходів, які б сприяли розвитку інноваційних процесів, при цьому збалансовуючи фіскальну та регулюючу функції податків. Як показує досвід економічно розвинутих країн для розробки і впровадження ефективних податкових

механізмів стимулювання інноваційної діяльності у цьому контексті доцільно використовувати такі як

- можливість застосування прискореної амортизації основних засобів, призначених для використання в сфері наукових розробок, що сприяє оптимізації руху грошових потоків суб'єктів господарювання за рахунок можливості прискореного списання витрат на капіталовкладення [5, с. 85; 7, с. 110];

- введення спеціального податкового режиму для наукових та інноваційних організацій, що дасть змогу знизити загальне податкове навантаження на вітчизняну інноваційну сферу, а також здійснити комплексне вирішення питань щодо податкового обліку, звітності та податкового адміністрування суб'єктів інноваційної діяльності [3, с. 238; 7, с. 111];

- застосування диференціації податкових пільг залежно від активності суб'єктів господарювання в інноваційному процесі за умови збільшення витрат на науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи у законодавчо встановлених розмірах та пріоритетності інноваційних проектів [5, с. 83];

- диференціація ставок оподаткування для суб'єктів інноваційної діяльності за основними податками (податок на прибуток, ПДВ тощо) [7, с. 112];

- зниження податкової складової безпосередньо у ціні продукції наукового і інноваційного характеру для зниження собівартості інноваційної продукції, наприклад, через введення пільг з ПДВ при реалізації найбільш значних видів вітчизняної інноваційної продукції чи збільшення переліку витрат, що зменшують отримані доходи при визначені об'єкта (чи бази) оподаткування [4, с. 195; 7, с. 111].

Для оптимального використання витрат на інноваційну діяльність у процесі використання податкових стимулів держава повинна розробити дієву систему підтримки такої діяльності, використовуючи ефективну і надійну систему добору тематики досліджень, розробки і впровадження інновацій підкріплену досконалою нормативно-правовою базою.

Ефективна система податкового стимулювання дасть змогу налагодити та посилити державно-приватне партнерство у сфері інновацій, тобто налагодження та зміцнення зв'язків між промисловим сектором та наукою, посилити та збільшити фінансування процесів дослідження розвитку та впровадження інновацій.

Визначальною умовою одержання суб'єктом господарювання, наприклад, податкових пільг для здійснення інноваційної діяльності є спрямування зекономлених внаслідок отримання пільг коштів на подальші дослідження і розвиток. Тобто ефективність використання отриманих пільг має бути ретельно оцінюваною, відстежуваною та мати цільовий характер використання коштів, отриманих внаслідок податкових пільг. Крім того законодавчо повинна бути встановлена відповідальність отримувачів пільг у разі порушення умов їх надання.

В Україні у зв'язку з обмеженістю фінансування на всіх рівнях останніми роками відбувається зниження і так не високої активності інноваційної діяльності в Україні, крім того чинна вітчизняна податкова система також не належним чином стимулює розвиток виробництва та підвищення його ефективності. Принциповим недоліком оподаткування в Україні є відсутність дієвих механізмів, які б могли забезпечити цілеспрямований стимулюючий вплив на інвестиційно-інноваційну активність усіх суб'єктів господарювання. Однак на сьогодні, в Україні податкове законодавство все таки передбачає низку преференцій для інноваційної діяльності. Зокрема, це інвестиційний податковий кредит, який відповідно до законодавства визначається як відстрочка плати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм [2]. Проте механізм використання цього інструменту є не достатньо чітко сформульований вітчизняним законодавцем в частині його повернення, виключення з валового доходу для спеціалізованих підприємств сум, що надаються на інноваційну діяльність тощо.

Останнім часом велику зацікавленість і одночасно чимало суперечок в економістів викликає саме податковий кредит. Найпоширенішими у світі є дві схеми його застосування [5, с. 84-85]:

1) пропорційна, коли суб'єкт інноваційної діяльності має право зменшувати нарахований податок на прибуток пропорційно розміру витрат на інноваційну діяльність. Перевагою податкового кредиту за такою схемою є легке його застосування як податковими органами, так і суб'єктами інноваційної діяльності, а недоліком є відсутність з боку суб'єктів господарювання гарантій того, що вивільнені внаслідок надання податкового кредиту кошти будуть використовуватися для розвитку інноваційної діяльності.

2) прирістна, коли нарахований податок на прибуток зменшується, виходячи з досягнутого підприємством збільшення витрат на окремий вид інноваційної діяльності порівняно з рівнем базового року або середнім рівнем за визначений період. Перевагою застосування такої схеми податкового кредиту є надання значних пільг інноваційно активним суб'єктам господарювання, а недоліком є відсутність однозначного вирішення проблеми вибору рівня витрат, щодо якого визначається приріст інноваційних витрат, і, як наслідок, ускладнення адміністрування податку на прибуток. Крім того, застосування податкового кредиту за такою схемою має свої обмеження. Наприклад, внаслідок спаду ділової активності в країні може скластися ситуація, коли суб'єкт господарювання не зможе або не захоче збільшувати витрати на інноваційну діяльність і тоді стимулюючі можливості цього виду податкового кредиту будуть вичерпані. У деяких країнах одночасно застосовуються обидві схеми надання податкового кредиту.

Також чинне вітчизняне законодавство при оподаткуванні податком на прибуток передбачає 20 % норму прискореної амортизації основних фондів для технологічних парків (стаття 8 пп.8.6.4.) та деякі особливості застосування бонусної амортизації для літакобудівної промисловості для нових основних фондів у розмірі 50 % до балансової вартості основних фондів групи 3 та 100 % до балансової вартості основних фондів групи 4 за наслідками першого звітного періоду, в якому введено в експлуатацію об'єкти таких основних фондів, якщо вони призначені для розробки та виробництва авіаційної техніки та авіаційних двигунів та проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, пов'язаних із літакобудуванням (стаття 8, пп.8.6.6) та платників податку на прибуток підприємств для нових основних фондів (обладнання, що працює на альтернативних видах палива, та устаткування для виробництва альтернативних видів палива) за наслідками першого звітного періоду, в якому введено в експлуатацію об'єкти таких основних фондів, у розмірі 50 % до балансової вартості таких основних фондів групи 3 та 100 % до балансової вартості основних фондів групи 4, що використовуються суб'єктами, які є виробниками альтернативних видів палива, виробництво якого підтверджується відповідним документом про ідентифікацію такого палива (стаття 8, пп.8.6.7) [2].

Загалом Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" були передбачені особливості оподаткування інноваційної діяльності інноваційних центрів, віднесених до державного реєстру (стаття 7.14.). Зокрема, у розмірі 50 % від діючої ставки оподатковувався прибуток від продажу інноваційного продукту, заявленого при реєстрації в інноваційних центрах, що створені відповідно до закону. Зазначені пільги мали діяти перші три роки після державної реєстрації продукції як інноваційної. Проте Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 01.07.2004 р. № 1957-IV цей пункт статті 7 було виключено [2]. Аналогічна ситуація в чинному законодавстві, в частині податкових стимулів інноваційної діяльності, спостерігається і в інших нормативно-правових актах, що стосуються її стимулювання, правильніше сказати, скасування таких стимулів, зокрема в Законі України "Про інноваційну діяльність" (розділ 5, ст.ст. 21-22) [1] тощо.

Скасування в вітчизняному законодавстві норми про податкові пільги для підприємств, які використовують винаходи (корисні моделі), зумовило втрату їхньої зацікавленості у використанні нової техніки і технології. Результатом цього стали скорочення і ліквідація патентних підрозділів, згорання винахідницької діяльності і використання її результатів – одного з найважливіших чинників економічного і науково-технічного розвитку України.

З огляду на обмеженість бюджетних коштів та потреби фіскального збалансування, запровадження податкових пільг необхідно здійснювати поетапно. Для цього необхідно

виділити систему пріоритетів, щодо яких зазначені інструменти застосовуватимуться першочергово. Причому від визначення технологічних пріоритетів (пріоритетних напрямків науково-технічної діяльності, які нині встановлюються законодавчо) доцільно перейти до більш гнучкої системи встановлення критеріїв відбору пріоритетних технологій та інноваційних проектів, а саме за їхніми функціональними ознаками (тобто тим, які стратегічно важливі питання соціально-економічного розвитку вони вирішують).

Висновки з даного дослідження. Негативні тенденції гальмування інноваційного розвитку в Україні, зменшують її економічний потенціал та збільшують конкурентні переваги інших країн. Тому держава повинна здійснювати реформи, спрямовані на розвиток інноваційної сфери для підсилення економічного потенціалу в умовах кризи через формування ефективної національної інноваційної системи.

Обмежені можливості держави у спрямуванні фінансових потоків в інноваційний розвиток економіки вимагає створення сприятливих умови для залучення додаткових коштів у цю сферу, яка нажалі не є достатньо привабливою не тільки для вітчизняних, а й зарубіжних інвесторів, на основі застосування податкових важелів регулювання інноваційної діяльності.

Отже, на сьогодні в Україні, необхідно створити чітку, ефективну, законодавчо врегульовану інноваційну систему, зокрема і з урахуванням зарубіжного досвіду, на основі оптимального поєднання прямих і непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності, а в сучасних умовах з акцентуванням саме на непрямих методах. Тому в контексті функціонування вітчизняної інноваційної системи держава повинна створити сприятливі умови оподаткування не тільки для суб'єктів інноваційної діяльності, але і для залучення у науку коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, розширити дії податкових і митних пільг щодо стимулювання і підтримки інноваційної діяльності, проводити ефективну державну політику у сфері інтелектуальної власності тощо.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.02 (з наступними змінами і доповненнями) // Режим доступу з <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.5.5&nobreak=1>
2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334/94-ВР від 28.12.94 (з наступними змінами і доповненнями) // Режим доступу з <http://zakon.nau.ua/doc/?code=334/94-%C2%D0>
3. Замасло О. Податковий механізм стимулювання інноваційної діяльності в Україні / О. Замасло // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 235-240.
4. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю [Текст]: Монографія / П.П. Крайнев. - К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. - 448 с.
5. Никифоров А. Податкове стимулювання інноваційної діяльності/ А. Никифоров, В. Діба, В. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 78-86.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 роки" № 447 від 14.05.2008 // Режим доступу з http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=55&law_id=180#1
7. Чернуха А. Налоговое стимулирование инновационной деятельности / А. Чернуха // Интеллектуальная собственность: Промышленная собственность. – 2007. - № 4. – С. 109-113.